

I staré ovocné stromy jsou kulturním dědictvím

Krajina českého, moravského i slezského příhraničí je plná ovocných stromů. Někdy je nenápadně obklopil hustý les, jindy trčí do krajiny z luk a pastvin. **Lukáš Matela** (*1978) ví, v čem je jablko sváru. Se svým spolkem Slezské odrůdy s místními ochránci přírody mapuje staré ovocné druhy a snaží se pochopit, jak hospodařili naši předkové. Dozvídá se při tom také, kdo vysázal stromy, jejichž plody sklízíme dnes my.

Jak jste se dostal do Krnova a odkdy se zde občansky angažujete?

V Krnově jsem se narodil a naše rodina tu je už třetí generaci. Můj děda a babička se sem dostali při osidlování pohraničí, tady se potkali a seznámili. Můj otec už se v Krnově narodil a já tady mám taky děti. Tedy na deset let jsem to tu opustil, když jsem byl jsem na studiích – shodou okolností také v Sudetech – v Liberci. I přes slibnou kariéru jsem se vrátil také proto, že tu máme rodinnou firmu. Angažovat jsem se začal až po několika letech, když jsem coby včelař začal vnímat problém naší zemědělské krajiny. Čím víc lidstvo používá proti škůdcům chemii, tím jsou odolnější. Je to takový závod ve zbrojení, který nemá konce, ani vítěze. Včelař se musí hodně starat, aby kvůli chemii i patogenům o svá včelstva nepřišel. Řepkově pole jsou sice pro včely pastvou, ale když

odkvétou, jsou pro ně jako poušť a zdroje potravy jim chybí. Chtěl jsem tedy docílit větší pestrosti v krajině, nějak se o to zasadit. Viděl jsem tehdy pořad ČT *Nedej se*, který se jmenoval *Jablko sváru* a vystupovala tam místní zemědělkyně. Rozhodl jsem se ji kontaktovat s tím, jestli by se nedalo se situací v krajině něco dělat, trochu ji rozčlenit, vysadit nějaké stromy. Všiml jsem si, že volení zástupci ve městě nemají moc představu o tom, co tento krajinný problém obnáší. Tak jsem si říkal, že by bylo dobré z pozice občanské angažovanosti pohlídat rozpracované pozemkové úpravy, aby byly provedeny dobře, v celospolečenském zájmu. V roce 2017 jsme vysadili první sad, v roce 2018 jsme pod *Českým svazem ochránců přírody* založili pobočný spolek *Slezské odrůdy*. Historie se v tomhle směru opakuje, protože můj otec asi před čtyřiceti lety

Lukáš Matela
s rodinou

v Krnově stál u zrodu *Českého svazu ochránců přírody*. Vedle komunikace s místními úřady ve věci pozemkových úprav jsme začali dělat další drobné aktivity. Třeba jsme vysadili sad u nás na včelnici nebo stromořadí hrušní podél oblíbené polní cesty a uspořádali jsme několik besed a přednášek. Vyvrcholením naší spolupráce s městem bylo založení genofondového sadu Krnovska a Osoblažska. Moji kolegové už měli tenkrát zmapované původní odrůdy – u jakého stavení, samozřejmě ještě z předválečné doby – se nacházejí. Když jsem se k nim přidal, snažili jsme se tyto stromy zachránit odběrem roubů. Stále hrozí, že případní noví majitelé zahrady starý strom vykáčí. Přitom je to jakési kulturní dědictví. V našich končinách došlo přetržením historie k tomu, že nemáme informace o lidech,

kterí stromy vysadili. Informace máme až od uživatelů, kteří z těchto stromů léta sklízeli ovoce. Ti je taky různě nazývají, což je taková lidová slovesnost. Někdy se stane, že se podobný strom objeví třeba v západní části Německa a je tam běžnou odrůdou, zatímco u nás je to spíš rarita, která se sem dostala náhodou. Zapojili jsme se taky do aktivit *Národní sítě Zdravých měst*, kde jsme příkladem dobré praxe, jak může spolupracovat občanská společnost s vedením obce.

Přidal se k vám postupem času někdo?
Pro mapování starých odrůd jsme oslovili ke spolupráci náš sousední spolek ČSOP, který už s tím měl zkušenosti. Jsme s nimi v úzkém kontaktu a jsme kamarádi. Když si nevím rady, můžu se na ně obrátit. Oni zase nedaleko od nás udržují botanicky

cenné lokality, se kterými jim pomáháme. Máme spolu takovou symbiózu, bez nich by mnohé naše věci vůbec nevznikly. Ve spolku se to přelévá podle toho, jak má kdo zrovna energii. Já jako vedoucí lidí svolávám a pošťuchuji, aby byli aktivní. Někdy to stojí dost energie. Co je v mých silách, to dělám. A když to jde, využíváme pomoc brigádníků a dobrovolníků, třeba na výsadby stromů. Jenže například když přší, dobrovolníci nepřijdou, ale stromky musíte zasadit. Takže se nelze spoléhat jen na dobrovolnickou pomoc.

Kvůli přetržení historie nemáme informace o lidech, kteří stromy vysadili

Přinesla vám vaše činnost nějakou lekci? Vzpomenete si, kde to takříkajíc „drhlo“?

Když si toho člověk na sebe vezme moc a pak to nestihá, není to dobré. Nemůže z toho pak ani mít radost. Ale našťastí tady v Krnově je hodně lidí našim aktivitám nakloněno. I město Krnov, když vidělo, že naše aktivity jsou smysluplné, začalo je částečně přebírat a věnuje se jim samo. Navrhli jsme třeba vycházkový okruh kolem města, který se nabízí díky tomu, že jsme krajinu rozčlenili. Už to není pole všude, kam se podíváš, objevuje se tu a tam i pás zeleně, lavičky či jiné prvky.

Překvapilo vás během let něco?

Příjemným překvapením bylo, že na lokalitách, o které se staráme, kvetou opravdu vzácné druhy – například orchideje. Poněkud nepříjemným překvapením byl

rozdílný a kolísavý přístup některých úředníků z města. Jednou byla spolupráce a součinnost perfektní a jindy to drhlo. To mě vede k úvahám typu: Žádné „mělo by se udělat“ se samo nestane. Co si neuděláš, to nemáš. Když máme nápad, vízi a chuť, musíme to udělat sami nebo nadchnout okolí. Pokud dovedeme přijít s dobrým nápadem, který nadchne i naše volené zástupce a úřady, můžeme věc na tato místa postoupit. Když ale přijdeme s nějakým kontroverzním „mělo by se“, na kterém není celospolečenská shoda a který neumíme dostatečně obhájit či nadchnout pro něj ostatní, nemá takový nápad naději na úspěch.

Založení spolku bývá způsob jak dát aktivitám oficiální formu. Proč jste se tak rozhodli vy?

Není to mé jediné angažmá ve veřejném prostoru. Dlouhodobě se věnuji také včelaření, donedávna jsem pomáhal v našem včelařském spolku třeba s evidencí členů.

Jako včelař jsem chtěl docílit větší pestrosti v krajině.

Jde o *Pracovní společnost nástavkových včelařů*, která je takovou hybnou silou v českém včelařství, protože i zde zůstaly stopy komunismu v podobě *Českého svazu včelařů*. Úplně do neznáma jsem tedy v našem novém spolku nevstupoval. Na počátku jsme si sice řekli, že budeme jenom „chudý spolek“, spíše nositelé myšlenek, a že se budeme snažit působit na místní samosprávu. Okolnosti nás ale dovedly i k řadě praktických aktivit a realizací, ve kterých se už nutně točí i nějaké peníze. Bez nich by řada věcí nešla udělat.

Založili jsme alej, genofondový sad, podařilo se obnovit polní cestu z 19. století. Velkým úspěchem je projekt pastevního areálu

Co všechno už se vám se spolkem Slezské odrůdy podařilo?

Třeba genofondový sad nebo alej, která je naším prvním příspěvkem v krajinotvorbě. Překročili jsme hranice města a podařilo se nám obnovit starou polní cestu, která je na historických mapách z 19. století. Na okraji Krnova byl opuštěný sad, bezprizorní a navíc v zátopové oblasti, a tak jsme si před pár lety tento pozemek od města pronajali a sad obnovili. Je to vedle cyklostezky, takže na podzim si můžete přibrzdít a ovoce ochutnat. Jsou to takové drobné aktivity, ale snad jsme i někoho inspirovali.

Velkým úspěchem je probíhající projekt pastevního areálu v bývalém vojenském újezdu za Krnovem. Je to největší akce, ve které máme prsty, ale realizace už je nyní plně na bedrech města Krnova.

Co vás motivuje pokračovat?

Člověk má radost z práce, když vidí její výsledky. Důležité je si říct, co tím výsledkem bude. Když se třeba každý rok seče tráva na louce a suší seno, může to být po nějaké době trochu otrava. Ale když tam pak díky tomu vykvetou vzácné a chráněné orchideje, je to alespoň pro mě osobně obrovské zadostiučinění.

Také se pomaličku daří dotahovat náročnější věci. Třeba aby v oblasti, která se udržuje pravidelným sečením a vhodným managementem, ty vzácné rostliny zůstaly i bez této pravidelné ruční lidské práce. Podařilo se nám společně s městem Krnov dotáhnout projekční přípravu pastevního areálu po vzoru projektu *Česká krajina*. Budou tu pratuři a exmoorští koníci, kteří nám budou pomáhat tuto oblast udržovat. Motivuje mě také to, že se setkávám s opravdu zajímavými lidmi. Například lidé kolem spolku *Česká krajina* se v Milovicích snaží do okolí bývalého vojenského areálu navrátit divoké druhy kopytníků. Jsou to zkušené biologové, jako třeba Miloslav Jirků, a je radost se s nimi potkávat. Prací v takových lokalitách a s takovými lidmi se člověk může dozvědět hodně nových informací a souvislostí.

Jak se dá podle vás rozvíjet pozitivní vnímání místa, kde žijeme, zejména u mladých lidí?

Přečetl jsem pár knížek od Václava Cílka, které jsou plné zajímavých úvah nad krajinou. V jednom textu píše, že člověk získává vztah k místu až tak ve věku 30–40 let. Možná je to dané evolučně, aby

Když se každý rok seče tráva a suší seno, může to být po nějaké době otrava, ale když tam pak díky tomu vykvetou vzácné a chráněné orchideje, je to obrovské zadostiučinění.

se děti příliš nefixovaly na místo a mohly migrovat a usadit se až v dospělosti? Nevím. Možná si člověk v mládí vztah k místu tolik neutuží nebo jen podvědomě. Myslím si, že člověk do dvaceti nemá problém ze svého domova odejít. Ale že někde opravdu zakotví až po třicítce, na tom něco bude. Svou roli mohou hrát i vzpomínky z dětství a sociální vazby, které lidi přitáhnou zpátky.

Vnímáte nějaký duchovní přesah vaší práce? Řešíte něco víc, než „jen“ pastvu pro včely?

Na témata jako „paměť krajiny“ a „duch krajiny“ se asi ještě pořád neumím dívat, neumím je pojmenovat, jsem spíš pragmatičtější typ. Když ale přemýšlím nad tím naším procházkovým okruhem, říkám si, že si sice umím nastudovat, jaký typ stromu se na dané stanoviště hodí. Ale jestli to má být jednostranné nebo dvoustranné stromořadí, jestli to mají být spíše nižší nebo vyšší stromy, pro to nemám cit. Nechal bych to tedy na jiných profesích, třeba na krajinném architektovi. V tomto směru vnímám dluh v našich krajích, kde se řadu let v rámci jediné zemědělské velkovýrobní

ideologie zcelovalo, rozorávalo a kácelo. Někteří lidé mají pro krajinu přirozené cit, ale určitě ne všichni. Ti, kteří tuhle dovednost a představivost mají, by měli krajinu plánovat. Samozřejmě se mi líbí, když je někde v poli pěkný, samostatně stojící strom. Občas přemýšlím, proč stojí zrovna tam a ne jinde. Hlubší přesah za tím ale neumím vidět.

Co člověk zjistí při mapování starých odrůd stromů? Nesou v sobě nějakou moudrost našich předků?

Dá se z toho naučit úplně jednoduchá věc: Lidé pěstovali to, co se jim osvědčilo. Třeba na Osoblažsku, kterému se říká „Haná Slezska“, je velmi teplé klima. Podmínky jsou tam jiné než tady u nás v Krnově. A ještě úplně jiné než opodál mezi kopci, které se zvedají k 700 metrům nad mořem a mezi nimi se nachází hluboká údolí. Ta moudrost je vlastně současně obyčejný pragmatický ekonomický kalkul našich předků. Na druhou stranu teď zažíváme nejisté období. Měli jsme několik let sucha a tepla, kdy i tady prosperovaly teplomilné stromy a zelenina, na horách se urodily okurky... Je tedy otázka, jestli i v dnešní

S dobrovolníky sklízíme semena kokrhele, která vysejeme na místech s dominujícími travinami.

době klimatických výkyvů se můžeme o dědictví našich předků opírat. Může se stát, že stromy, které se jim tehdy osvědčily, nám už prosperovat nebudou, a naopak nám tu lépe porostou ty, které si dovezeme z jihu. Navíc příroda nás vždycky dokáže překvapit. Čekají nás nejspíš velké extrémy, budeme zažívat roky studené a pak roky teplé, budou studené zimy a horká léta. Musíme s pokorou sledovat, co se děje, a přemýšlet o tom, jestli zbytečně nevyužíváme zdroje, které využívat nemusíme. Jestli bychom dobrovolným uskromňováním dokázali situaci obecně zlepšit.

Mohl byste rozvézt tu myšlenku se zapomenutými odrůdami, které se našly třeba v Německu?

Lidé vždy hledali způsob, jak si pomoci, jak mít jablka „červenější“ než soused a jak mít větší úrodu. Třeba nějaký voják, který sloužil v cizině, si dovezl větvíčku a narouboval si ji. K cestování a výměně informací docházelo vždy, byť v mnohem

menším měřítku než dnes. Občas si tedy lidé nějakou novou odrůdu dovezli. Když se neosvědčila, zanikla, ale co se osvědčilo, to zůstalo. Vedle toho se rozpěstovávala místní krajová odrůda, které se dobře dařilo a dobře chutnala – třeba hrušeň. Lidé věděli, kdy se má sklízet, jak se má skladovat a co se z ní dá dělat. To je dědictví lokální a nejceněnější. Staré odrůdy, které jsou celorepublikově rozšířené, nejsou tak vzácné a jen tak se nevytráčí. Ale místní krajové odrůdy, o kterých se zejména kvůli zprůtrhané historii neví, ty se zachraňují těžko. Otázkou taky je, jak moc jsou takové staré odrůdy užitečné pro náš nový životní styl. Určitě jsou ale důležité ve smyslu uchování genetické rezervy pro budoucnost. V genetické různorodosti může být klíč k odolnosti vůči chorobám. To je velké dědictví, které přebíráme od našich předků.

Setkal jste se při mapování ovocných odrůd s někým, jehož náhled vám změnil perspektivu?

Třeba setkání s jedním bývalým pedagogem z Mendelovy univerzity mi otevřelo nové obzory. Rozhodl se dobrovolně vzdát městského života a akademické kariéry a žije v roubence nedaleko Kunštátu. Ovocnářství, kterým se dřív zabíral na akademické úrovni, nyní žije prakticky a živí se tím. Má neotřelou a svéráznou životní filozofii a je úžasné ho poslouchat nebo číst jeho odborné texty. Říká například, že jsme si mysleli, že se nám podařilo vyšlechtit druhy jabloní, které jsou odolné proti strupovitosti. Ale v lidské pyšce jsme si neuvědomili, že houba, která způsobuje strupovitost, někde zmutovala a odolnost některých odrůd „prolomila“. A nyní zjišťujeme, že naše vyšlechtěné druhy jsou odolné pouze vůči jednomu kmeni tohoto patogenu. Proto je dobré si uchovávat genetickou rozmanitost, protože zatím nevíme, které odrůdy budou odolné vůči tomu, co přijde. Tohle mi dává velkou logiku. Staré odrůdy je dobré mít ve sbírkovém sadu a chránit je.

V genetické různorodosti může být klíč k odolnosti vůči chorobám

Jak mapování starých odrůd vlastně probíhá?

Jedna věc je chodit po krajině a zapisovat si adresu těch stromů nebo třeba zazvonit na zvonek. Při mapování se setkáte s různými lidmi. Většinou se rádi podělí o své zkušenosti, vypráví, na co ovoce ze stromu využívají. Druhá věc je pak identifikovat samotnou odrůdu, což

není jednoduché. Existují stovky odrůd jablek i hrušní a taková práce vyžaduje systematickosti. Díky našim kolegům máme zázemí a můžeme se také účastnit celostátních i mezinárodních setkání, kde si vyměňujeme zkušenosti. Úsměvné je, že s kolegy máme nejraději lidi, kteří holdují alkoholu – ti svůj strom nedají, protože z jeho plodů vyrábí pálenku. Díky takovým lidem často stromy u venkovských chalup zůstávají. Jsou to takové ty dvorky s pracovním nepořádkem a traktorem z poválečné éry. Ale stává se i to, že chalupu koupí noví majitelé, kteří ke stromu žádný vztah nemají, pokácí ho a na jeho místo postaví pergolu nebo bazén. To je bohužel realita.

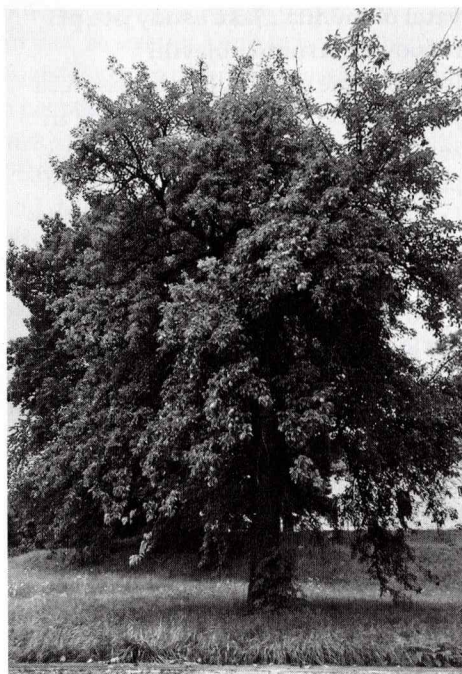
Sbírání lidských příběhů je silné téma. Na Krnovsku se velká část obyvatel obměnila... Jaké osudy jste při mapování stromů objevili?

Jsou to různé příběhy. Jednou nás třeba překvapilo, že ve starém stavení žijí tři ženy, které se snaží na svém pozemku permakulturně hospodařit. Další zajímavý příběh jsme našli nedaleko. V jednom stavení úplně na kopci žila německá rodina, která nebyla po válce vysídlená, protože byla tzv. „potřebná pro hospodářství“. Ale soužití s většinou společností asi nebylo úplně ideální, neměli s ní úzký kontakt. Jeden z potomků této německé rodiny nám vyprávěl, že tu žil mezi Řeky, kteří sem byli dosídlení po válce, a tak se naučil víc řecky, než česky. Dnes tady i několik velkých firem vlastní Řekové (nejviditelnější z nich je Kofola). Je to taková zvláštní ironie osudu, že Řekové, kteří sem přišli v době jejich občanské války, byli levicově smýšlející, a dnes jsou z nich úspěšní podnikatelé-kapitalisté. Ale je to už třetí generace, která tu žije.

Nebo potomci jiné německé rodiny, která tu zůstala a oni mají dosud německé příjmení, nám říkali, že se museli několikrát stěhovat. Odtud šli do Vejprty, ale po nějaké době se sem zase vrátili. Komunisti potřebovali vesnice „rozkulačit“ a vztahy rozbít, tak přesídlovali lidi i v rámci republiky.

Jak vnímáte sžívání se nově příchozích obyvatel s tímto regionem?

Člověk, který se tu narodí, už to bere automaticky za své. Spíš se tady řeší perspektiva pro mladé lidi a odcházení za lepším výdělkem z regionu pryč. Naše aktivity vnímám i v tomhle kontextu, že se mladí lidé, třeba když založí rodinu, sem mohou vrátit, mají tady jiné možnosti. Když se někdo ve dvaceti ocitne

S kolegy máme nejraději lidi, kteří holdují alkoholu – ti svůj strom nedají, protože z jeho plodů vyrábí pálenku.

na studia nebo za práci jinde, přemýšlí i nad tím, jestli je to místo pro další život. Znáám spoustu lidí, kteří se po několika letech vrátili do Krnova. Důležité je cítit se tu dobře.

Co byste si přál, aby se na Krnovsku v příštích letech stalo?

Nemám ambici představovat si svět za padesát let, protože společnost se rychle mění a dynamika je mnohem rychlejší, než bývala. Netušíme, jestli třeba úplně opustíme zemědělství na poli a budeme už pěstovat plodiny jenom ve sklenících. Krajina možná bude vypadat úplně jinak. I dneska kvůli kůrovci vidíme, jak se krajina mění, jak vznikají holiny bez lesů. Hodně tedy bude záležet na tom, co dnes vysadíme, jak se lesům bude dařit dál. Říká se „člověk miní, pán bůh mění“. Takže je otázka, co si dnes dokážeme představit a co se může stát. V horizontu deseti dvaceti let bych byl rád, aby se mladí lidé vraceli zpátky sem do regionu. Je tady moc pěkné okolí se spoustou zajímavostí, aktivní lidé i spousta iniciativ.

Lukáš Matela

ZO ČSOP Slezské odrůdy, z. s.
Chářovská 133a, 794 01 KRNOV
číslo účtu: 2001494953 / 2010

info@slezskeodrudy.cz
www.slezskeodrudy.cz
facebook: Slezské odrůdy

Zapustit kořeny s sebou nese i chuť něco víc dělat

Petr Kulhavý (*1976) se po třicítce vrátil do rodného města v podhůří Orlických hor, kde s dalšími dvěma kamarády založil **SPOUSTI – Spolek pro organické Ústí**. Pořádáním filmového festivalu si získali publikum a od kulturních akcí a referenda o hazardu se dostali až do městské komise, která řídila transformaci velkého areálu bývalé textilky *Perla*. Za klíče k místu, kde se dobře žije, považuje zakladatel spolku otevřenost ke spolupráci, ochotu mluvit o minulosti a chuť vytvářet vizi, kam se má město ubírat.